

İran'da Başbakan Musaddık Dönemi Politik Gelişmelerinin Türk Basınına Yansıması (1951-1953)

Reflections of Politics in Mossadegh Era of Iran through Turkish Press (1951-1953)

Harun Aydın *

* Dr. Ağrı İbrahim Çeçen
Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü, Ağrı, Türkiye.
ORCID No: 0000-0002-7857-0367

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Harun Aydın
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Ağrı, Türkiye
E-posta/E-mail: haaydin@agri.edu.tr

Başvuru/Submitted: 01.10.2023
Revizyon Talebi/Revision Requested:
08.10.2023
Son Revizyon/Last Revision Received:
14.10.2023
Kabul/Accepted: 16.10.2023
Yayınlanma/Publication: 25.10.2023

Atıf/Citation:
Aydın, Harun "İran'da Başbakan
Musaddık Dönemi Politik
Gelişmelerinin Türk Basınına
Yansıması (1951-1953)" *Tarihin Peşinde
Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar
Dergisi*, S. 30, (2023), 126-142

ÖZ

Bu çalışmada, Türk ulusal basınında İran Başbakanı Muhammed Musaddık (1951-1953) döneminin nasıl yansıtıldığı incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, çalışmanın temel amacı, Türk basınında Musaddık algısını belirlemektir. Başbakan Musaddık döneminde gerçekleştirilen ıslahatların topluma nasıl bir katkı sağladığı basın yoluyla araştırılmış, dönemin gazetelerinin incelemesi ile çalışma ortaya çıkarılmıştır. Bu kapsamda, 1951-1953 yılları arasında Türk ulusal basını taranmış ve Musaddık ile ilgili haberler derlenmiştir. Musaddık'ın kısa süren iktidarı döneminde, topraksız çiftçilere toprak sahibi olma yolunda adımlar atılmış olması tarım sektöründe önemli bir atılım olması açısından önemlidir. Aynı zamanda, daha önce genel bütçede yüksek bir paya sahip olan askeri harcamaları kısıtlayarak Şah'ın askeriyedeki etkisini sınırlamıştır. Yapmış olduğu bu çalışmalar ile İran tarihinde önemli bir konuma gelmiştir. Fakat petrolün millileştirilmesi için çalışmalar yapmaya başlaması çeşitli kesimler tarafından tepkiyle sonuçlanmış, ülkenin kendi kaynaklarını kullanmasını sağlamak amacıyla yapmış olduğu girişimler iktidarının sonunu getirmiştir. Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nde yayınlanan *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Hakimiyet-i Milliye*, *Vatan*, *Vakit* vb. gazetelerden faydalanarak hazırlanmıştır. Ayrıca, Cumhuriyet Arşivi ile telif ve tetkik eserler de kullanılmıştır. Son olarak bu makale, nitel bir çalışma olup; makalede doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Musaddık, Türk Kamuoyu, Toprak Reformu, İran Milli Petrol Şirketi, Uluslararası Politika

ABSTRACT

This study aims to analyze how the Turkish national press portrayed the Iranian Prime Minister Mohammed Mossadegh (1951-1953). The main objective of the study is to determine the perception of Mossadegh in Turkish press. The way the reforms carried out during the reign of Prime Minister Mossadegh contributed to Iranian society was investigated through the lens of Turkish press, analyzing the newspapers of the period. In this context, the Turkish national press between 1951 and 1953 was scanned and news articles about Mossadegh were compiled. During Mossadegh's short rule, he took steps to undertake a land reform in favour of landless farmers, which was an important turning point in the agricultural sector. At the same time, he limited Shah's influence on the military by restricting military expenditures which previously had a high share in the general budget. With these efforts, he became an important figure in the history of Iran. However, his efforts to nationalize the oil industry resulted in a backlash from various segments of society, and his attempts to ensure that the country would use its own resources brought the end of his rule. This study utilized newspapers published in Turkey such as *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Hakimiyet-i Milliye*, *Vatan*, *Vakit*, etc. In addition, primary sources from the Republican Archive as well as secondary sources were used. Finally, this article is a qualitative study and the document analysis method was employed throughout the article.

Keywords: Mohammed Mossadegh, Turkish Public Opinion, Land Reform, National Iranian Oil Company, International Politics

Giriş

Osmanlı Devleti döneminde İran, sınır komşusu olması sebebiyle Osmanlı basınında sıkça yer almış, İran ile Osmanlı Devleti arasındaki ikili ilişkiler, siyasi gelişmeler ve komşu devletler olarak imzalanan antlaşmalar sıkça basında konu edilmiştir. Özellikle İran'da meşrutiyet hareketi sırasında meydana gelen olaylar, Osmanlı kamuoyunda tartışılmış ve bu hareketin benzer taleplere yol açabileceği konusunda spekülasyonlara neden olmuştur. İran'daki iç politika gelişmeleri ve dış politikasındaki değişiklikler Osmanlı basınında ilgiyle takip edilmiştir.¹

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, Türk basınında İran'da meydana gelen siyasi gelişmeler ve ikili ilişkiler Osmanlı döneminde de olduğu gibi yer bulmuştur. İran'ın iç politikası, hükümet değişiklikleri ve başbakanların çalışmaları Türk basınında geniş bir şekilde ele alınmıştır. İki ülke arasındaki ikili antlaşmalar, diplomatik ilişkiler ve liderlerin karşılıklı ziyaretleri de haberlerin odak noktası olmuştur. Ayrıca, ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, sınırda bulunan aşiretlerin ihlalleri de Türk basınında sık sık tartışılmıştır.² Bu bağlamda, İran'ı tanıtıcı haberlerde ulusal basında farklı tarihlerde yer almış olup 15 Haziran 1934 tarihli Vakıf Gazetesinde "*İrânın Coğrafi Vaziyeti ve Hudutları*" başlıklı haber kamuoyunda yer aldığı göstermesi açısından önemlidir.³ Bu haberde genel olarak İran tanıtılmıştır.

20. yüzyılın ortalarından itibaren yeni kurulan dünya düzeninde bazı ülkeler bağımsızlığını elde etmeye çalışırken bazı ülkeler de doğal kaynaklarını kontrol etmek amacıyla bir dizi önlemler almaya başlamıştır. Bu ülkelerden biri de İran olmuştur. Musaddık'ın Başbakan olmasıyla milli bir hareket İran'da güçlenmeye başlamıştır. Musaddık ulusal bağımsızlığını elde etmek amacıyla Türkiye'de olduğu gibi milli kaynakların yabancılardan alınıp İranlaştırılması politikası izlemiştir. Bu politika dönem itibarıyla Avrupa'da büyük yankı uyandırmış ve Türk basınında sıkça yer almıştır.

Musaddık'ın bu girişimi Ortadoğu'da kurulan Amerika ve İngiliz ekonomi düzeninin bozulması anlamına gelmektedir. Bu dönem İran tarihinde bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Batı emperyalizmine bir başkaldırı hareketi olarak Türk basınının da dikkatini çekmiştir. 1951-1953 yılları arasında İran'da Dr. Muhammed Musaddık'ın başbakan olduğu dönem, o dönemin önemli basın yayın organlarında da geniş bir şekilde yer bulmuştur. Akis, Akşam, Cumhuriyet, Vatan, Vakıf gibi dergi ve gazetelerde Musaddık'ın Başbakanlığı dönemiyle ilgili haberler sık sık manşetlerde veya diğer sayfalarında yer almıştır. Bu dönem, İran'da petrol endüstrisinin millileştirilmesi ve Musaddık liderliğindeki reformist hareketlerin etkisiyle önemli bir uluslararası olay olarak kabul edilmiştir. Türk basını, İran'daki bu önemli değişiklikleri ve gelişmeleri yakından takip etmiş ve Türk kamuoyuna aktarmıştır. Ayrıca

¹ Müştak, "İran Mesele-i Hududiyesi", *Tanin*, 30 Temmuz 1324 (12 Ağustos 1908), s.2-3; Musa Akyığızade, "Muhammed Ali Şah'ın Politikası", *Üç Gazete*, 29 Ağustos 1324 (11 Eylül 1908), s. 1.

² "İrân Şehinşahi Hazretleri", *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Haziran 1934, s. 1; "İrân Şahi Hz. Yavuz Zırlı Bugün Hareket Ediyor" *Akşam*, 9 Haziran 1934, s. 2; "Rıza Şah Hz. Bu Sabah 10 da Hududumuza Dahil Oluyorlar", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1934, s. 1.

³ "İrân Sefareti Müşteşarı Beyanati", *Vakıf*, 21 Temmuz 1930, s.1; "İrânın Coğrafi Vaziyeti ve Hudutları", *Vakıf*, 15 Haziran 1934, s. 6-7.

⁴ Muhammed Hidâyet Musaddık, Dr. Muhammed Musaddık, 1881 yılında Tahran'da doğmuş bir İranlı siyasetçi ve devlet adamıdır. Babası Mirza Hidâyetullah Aşiyânî, annesi ise Mülkât Hanım'dır. Genç yaşta "Musaddıku's Saltana" unvanıyla ödüllendirilmiş, bu unvan ailesinin yüksek sosyal statüsünü gösteren bir işarettir. Siyasi kariyerine Horasan eyaletinde "Mütevfi" göreviyle başlamıştır. 20 yaşında, Meşrutiyet Hareketi liderlerinden Seyyid Ebû'l-Kasım'ın kız kardeşiyle evlenmiştir. 1922'de Güney Azerbaycan Valiliği'ne atanmış, ardından 1923'te Dışişleri Bakanlığı'na getirilmiştir. Ancak, 1925 yılında İran'ın o dönemki lideri Rıza Şah ile anlaşmazlığa düşmesi sonucu siyasi görevleri elinden alınmıştır. 1925- 1941 yılları arasında aktif siyasetten uzak durmuştur. 1943 yılında Meclis'e milletvekili olarak seçilmiş ve 1943-1953 yılları arasında aktif siyaset yapmıştır. Musaddık, İran tarihinde en çok İran Petrol Şirketi'nin millileştirilmesi çabalarıyla tanınır. Bu hamle, İran içinde büyük destek görmüş ancak Batılı güçler tarafından eleştirilmiştir. 1953 yılında Musaddık'ın başbakanlığı, bir darbe ile sona erdirilmiş ve Muhammed Rıza Pehlevi iktidarı ele geçirmiştir. Bu olay, İran tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır ve Musaddık'ın siyasi kariyerinin sonunu getirmiştir. Musaddık'ın liderliğindeki millileştirme çabaları, İran'ın modern tarihinde önemli bir rol oynamış ve hala hatırlanan bir figür olarak tarih sahnesinde yer almıştır. 5 Mart 1967 tarihinde Tahran'da vefat etmiştir. (Bkz. Suâd Pirâ ve Osman Gazi Özgüdenli, "Musaddık Muhammed", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 31, Ankara, 2020, s. 228-229.)

Gazetelerde yapılan alıntılar tırnak içinde verilmiş, dil ve imlaya dokunulmamıştır. Bundan dolayı bazı alıntıların Türkçe imla kurallarına uymadığı da tespit edilmiştir.

I. İran'da Siyasal Ortam (1940-1953)

İran Meşrutiyet hareketi, 1906 yılında başlamış ve I. Meşrutiyet'in ilanıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu dönemdeki çok partili siyasi yaşamın tam anlamıyla demokratik olduğunu söylemek zordur. İran Meşrutiyeti, İran'daki siyasi reformlar için bir adım atmış olsa da demokratik kurumların ve bürokratik işleyişin tam anlamıyla yerleşmediği bir dönem olmuştur.

Daha sonraki yıllarda, İran'da farklı siyasi partiler kurulmuş, ancak bu partilerin ömürleri genellikle kısa olmuş veya büyük kitlelere hitap etmekte zorlanmıştır. İran'ın siyasi yapısı, monarşik ve dini faktörlerin etkisi altında olduğu için siyasi istikrarı sağlamak bazı dönemlerde zorlaşmıştır. İran'da çok partili siyasi yaşamın tam anlamıyla kurumsallaşması, özellikle 1940'lı yıllardan sonra gelişmiştir. Bu dönemde siyasi partiler daha fazla özgürlüğe sahip olmuş ve seçimler daha demokratik bir hale gelmiştir. Ancak İran'da siyasi istikrarın sağlanması ve demokratik kurumların tam anlamıyla yerleşmesi uzun bir süreç gerektirmiştir.

İran'da siyasi partilerin tarihsel gelişimi oldukça karmaşıktır. İlk dönemde, Meşrutiyet hareketi sırasında Demokrat Parti ve İttidal Partisi gibi partiler kurulmuş, ancak bu partiler kitlesel destekten yoksun kalmıştır. Rıza Şah döneminde (1925-1941) siyasi partiler yasaklanmış ve tek parti yönetimi kurulmuştur. Ancak 1927'de Yeni İran Partisi kurulmuş ve resmi parti olarak kabul edilmiştir. Akabinde Muhammed Rıza Şah döneminde (1941-1979) ise siyasi liberalleşme yaşanmış, düşünce ve ifade özgürlüğü genişlemiştir. Tudeh Partisi (Komünist Parti) ve Milli Cephe gibi önemli siyasi partiler bu dönemde kurulmuştur.⁵ İran'daki siyasi partilerin tarihi, ülkenin modern siyasi evriminin anlaşılması için önemli bir referans olarak düşünülebilir.

İran tarihinde 1941 ile 1953 yılları arasındaki on iki yıl, ülkenin siyasi arenasında önemli değişikliklere ve dönüşümlere sahne olmuştur. Bu dönemde İran'ın başında görev yapmış olan Başbakanlar, ülkenin iç ve dış politikasını şekillendiren önemli figürler olmuşlardır.⁶

İran'da Görev Yapan Başbakanlar (1941-1953)⁷

Adı Soyadı	Doğum Yılı	Kariyeri	Öğrenim Yeri	Bildiği Diller	Hükümet Dönemi
Furuği Ali	1873	Yargıç	Darü'l- Fünun	Fransızca-İngilizce	Ağustos 1941-Mart 1942
Süheyli Ali	1890	Dışişleri Bakanı	Darü'l- Fünun	Fransızca, Rusça Türkçe	Mart-Ağustos 1942, Ocak 1943-Mart 1944
Kıvam /Kavam Ahmad	1875	Bakanlıklar	Fransa	Fransızca	Ağustos 1942-Şubat 1943 Şubat 1946-Aralık 1947 Temmuz 1952

⁵ Ender Akyol, vd. " İran'da Siyasi Partiler", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.8/S.23 (2020), s. 270-272.

⁶ Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.135-136.

⁷ Ervand Abrahamian, *age.*, s.136.

Said Muhammed	1885	Dışişleri Bakanı	Kafkasya/Fransa	Rusça Türkçe Fransızca	Mart-Aralık 1944 Kasım 1948- Mart 1950
Beyat Murtaza	1882	Tobrak Sahibi/Mebus	İsviçre	Fransızca	Aralık 1944- Mayıs 1945
Hekimi İbrahim	1870	Doktor	Fransa	Fransızca	Mayıs-Haziran 1945 Aralık 1945- Şubat 1946 Aralık 1947- Haziran 1948
Sadr Muhsin	1873	Toprak Sahibi/Yargıç	Geleneksel	Arapça	Haziran- Aralık 1945
Hacir Abdül Hüseyin	1895	Bakanlıklar	Darü'l- Fünun	Fransızca, Rusça, İngilizce	Haziran- Kasım 1948
Mansur Ali	1888	Bakanlıklar	Darü'l- Fünun	Fransızca	Mart-Haziran 1950
Razmara Ali	1900	Asker	St. Cyr	Fransızca, Rusça	Haziran 1950- Mart 1951
Alâ Hüseyin	1884	Dış İşleri Bakanı	İngiltere	İngilizce	Mart-Mayıs 1951
Musaddık Muhammed	1885	Bakanlık	İsviçre	Fransızca	Mayıs 1951- Ağustos 1953

Tabloda 1943-1953 yılları arasında İran'da görev yapmış 12 başbakan hakkında genel bilgi verilmiştir. Bu dönemde Kavam Ahmad ile Hekimi İbrahim 3 dönem görev yapmışlardır. Bazı başbakanların ise sadece birkaç ay görevde kaldığı görülmüştür. Görev yapan 12 Başbakan'ında genel olarak birden fazla dil bildikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bu başbakanların görev süreleri boyunca İran'ın iç ve dış politikalarında çeşitli değişiklikler ve olaylar yaşanmıştır. İran, bu dönemde dünya sahnesindeki siyasi ve ekonomik dinamiklere ayak uydurmaya çalışırken, içeride siyasi istikrarsızlıkla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönem, İran'ın modern tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir ve ülkenin siyasi geleceğini şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır.

1941 yılında Tudeh Partisi'nin (Hizb-i Tudeh) kurulması İran'da yeni bir muhalefet hareketinin doğmasına neden olmuştur. Partinin kuruluşuyla birlikte, 1930'lu yıllarda sosyalizm-komünizm propagandası yaptığı için tutuklanmış olan "Elli Üçler" olarak bilinen kişiler, cezaevinden çıktıktan sonra bu partiye katıldılar. Bu kişiler, parti içinde önemli bir rol üstlendiler ve Tudeh Partisi'nin ideolojik temelini güçlendirdiler. Partinin başkanlığına Süleyman İskenderi getirilmiş ve 1944 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Tudeh Partisi, kısa bir süre içinde kitlelerin desteğini kazanarak İran'da etkili bir muhalefet partisi haline gelmiştir. Özellikle 1945-1946 yılları arasında, İran'ın siyasi yaşamında daha fazla etkisini artırmıştır. Parti üyeleri, İran Kabinesi'nde Eğitim, Sağlık ve Ticaret Bakanlıkları gibi önemli

pozisyonları elinde bulundurmuştur. Ayrıca, 1 Mayıs ve Anayasa Günleri gibi önemli kutlamalarda büyük kitleler tarafından desteklenmişlerdir. Bu dönemde Tudeh Partisi, İran'daki sosyalist ve komünist hareketin öncüsü olarak kabul edilirken, toplumun farklı kesimlerinden geniş bir destek bulmuş, partinin bu hızlı yükselişi, İran'ın siyasi sahnesinde önemli bir değişimi temsil etmiştir.⁸ Dönem itibarıyla İran'da böyle bir partinin kurulup kısa sürede büyük kitlelere hitap etmesi, muhtemelen ülke içinde eksik olan muhalefetin ortaya çıkması olarak yorumlanabilir. Parti kısa süre de Şah'a muhalif olan kesimleri kendi etrafında toplamayı başaramıştır.

Tudeh Partisi, İran'da siyasete yön vermek amacıyla İran Partisi, Sosyalist Parti ve Cengeli Partileri gibi diğer sol eğilimli partilerle iş birliği yapmıştır. Kentli ücretli kesim ve aylıklı orta sınıf, Tudeh Partisi'ne büyük destek sağlayan gruplar arasında yer almıştır. Bu destek, partiye kentlerde ve işçi sınıfı arasında güç kazanmasını sağlamıştır. Partinin en büyük eylemlerinden biri, Anglo-İranean Oil Company şirketinin çalışma koşulları ve işçi haklarına dair sorunlar nedeniyle yapılan eylemlerdi. Bu eylemler, şirketin çalışma saatlerinin fazla olması ve insanca olmayan çalışma koşulları gibi sorunlara dikkat çekmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu eylemler, İran Meclisi'nde İşçi Yasası'nın çıkması için baskı yaratmayı amaçlamış ve İran'daki işçi hakları konusunda önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Ancak Tudeh Partisi'nin yükselen etkisi, İran hükümeti tarafından tehdit olarak algılanmıştır. 1949 yılında parti yasaklanmış ve liderleri tutuklanmış. Bu yasaklama, parti üyeleri ve destekçileri arasında bir baskı unsuruna dönüşmüş ve parti faaliyetlerini yeraltına itmeye zorlamıştır. İran'daki sol hareketler, komünist partilerin yasaklanması, ülkenin siyasi atmosferinde önemli bir değişimi temsil ederken, İran'daki sol hareketlerin uzun yıllar boyunca yeraltında faaliyet göstermesine neden olmuştur.⁹

1940'ların sonlarına doğru, Tudeh Partisi'nin siyasi olarak güç kaybetmesiyle birlikte, Muhammed Musaddık'ın liderliğindeki milliyetçi hareket İran'da güçlenmeye başlamıştır. Musaddık'ın, İran'ın kaynaklarına sahip çıkma ve yabancı müdahalelere karşı çıkma politikası hem ulusalcıların hem de Britanya'ya karşı olan kişilerin desteğini kazanmasını sağlamıştır. Musaddık'ın en büyük destekçilerinden biri, dini lider Ayetullah Seyyid Abdulkarim Kâşani olmuştur. Kâşani'nin desteği, Musaddık'ın İran'da dini otoritenin de arkasında olduğu bir politik figür haline gelmesini sağlamıştır. Bu dönemde Musaddık, İran siyasetinde önemli bir haline gelmiş, ülkenin bağımsızlığı ve kaynakları üzerindeki kontrolünü savunan bir lider olarak tanınmıştır.¹⁰ Musaddık'ın kısa süre güçlenmesindeki en büyük etkilerden biri de dini grupların desteğinin alması gösterilebilir.

1950'li yılların başında İran Parlamentosu'nda en önemli gündem maddesi, ülkenin petrol sanayisinin millileştirilmesi gerekliliğiydi. Petrol Komisyonu, bu millileştirme çabalarını desteklemiş ve petrolün millileştirilmesini talep etmişti. Ancak dönemin Başbakanı Ali Razmara, İran'ın petrol çıkarma kapasitesinin yetersiz olduğunu ve bu nedenle millileştirme girişimini kabul etmemiştir. 2 Mart 1951'de General Razmara, Meclis komisyonunda petrolün devletleştirilmesinin hem yasalara aykırı olduğunu hem de gerçekleştirilebilirlikten uzak olduğunu ifade etmiştir. Bu açıklamaların ardından, petrolün millileştirilmesi talebi ulusal bir kampanyaya dönüşmüştür. 7 Mart 1951'de Başbakan Razmara, petrolün millileştirilmesini savunan bir kişi tarafından suikasta uğrayarak öldürülmüştür. Suikast sonrasında 15 Mart 1951'de millileştirme tasarısı meclise sunulmuş ve kabul edilmiştir. Suikast sonrasında Şah, 20

⁸ Ulaş Töre Sivrioğlu, Rahimullah Farzam, "İran Tarihinde Tartışmalı Bir Sayfa: İran Komünist Partisi (Bolşevik) ve Gilan Sovyeti", *İran Çalışmaları Dergisi*, C. 4/S.2, (2020), s. 318; Ervand Abrahamian, *age.*, s.142-148.

⁹ Ervand Abrahamian, *age.*, s.142-148.

¹⁰ Ervand Abrahamian, *age.*, s.150-154.

Mart tarihinde Hüseyin Ala'yı başbakan olarak atamış. Petrolün millileştirilmesi tekrar gündeme gelmiş ve 28 Nisan 1951'de Hüseyin Ala, baskılar sonucunda başbakanlık görevinden istifa etmiştir.¹¹ 1950'li yılların başları İran tarihinde başbakanların baskılar sonucu istifa ettiği bir dönem olarak görülebilir. Böyle bir ortamda daha güçlü liderlere ihtiyaç duyulduğu açıkça görülmüştür.

1951 yılının ilk ayları İran'da siyasi çalkantılarla dolu bir dönemin başlangıcını temsil etmiştir. Hüseyin Ala'nın başbakanlık görevinden istifasının ardından, başbakanlık koltuğuna Muhammed Musaddık getirilmiştir. Musaddık (28 Nisan 1951-19 Ağustos 1953), 29 Nisan 1951 tarihinde İran Meclisi'nde yapılan oylamada 11 çekimser, 10 aleyhte oy dışında kalan 79 oyla başbakan seçilmiştir. İki yıl bu görevi yerine getirmiştir.¹²

Muhammed Musaddık, İran'ın tarihinde önemli bir döneme damgasını vuran bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır. 1951-1953 yılları arasında İran'ın başbakanı olarak görev yapmış olan Musaddık, dönemi boyunca ülkesinin bağımsızlığı ve kaynakları üzerindeki kontrolünü savunmuş, bu amaçla büyük çaba sarf etmiştir. En dikkat çeken adımlarından biri, İran'ın petrol endüstrisini millileştirmek için olmuştur. Bu adım, İran'ın zengin petrol kaynaklarına sahip olduğu bir dönemde, yabancı şirketlerin bu kaynaklar üzerindeki kontrolünün sona ermesi gerektiğini vurgulamıştır. Musaddık aynı zamanda İran'da siyasi reformları da desteklemiş ve seçim yasasını değiştirerek daha demokratik bir seçim süreci oluşturmayı hedeflemiştir. Ancak bu dönemde yaşanan en önemli çatışmalardan biri, Musaddık ile İran'ın hükümetinde önemli bir rol oynayan Şah Pehlevi arasındaki gerilim olmuştur.¹³

Demokrat Parti döneminin ilk yıllarında İran ile askeri anlaşmalar kapsamında askeri öğrenci ve subay değişimi konusu görüşülmüş ve Bakanlar Kurulu tarafından 18 Ekim 1951 tarihinde eğitim amaçlı değişim kabul edilmiştir.¹⁴ İran'da meydana gelen olaylar Türkiye tarafından yakından gözlemlenmiştir. Bu kapsamda Başbakan Musaddık'ın ikinci döneminden önce 1952 yılının başında İran'ın son durumunu ele alan bir rapor Tahran Büyükelçisi Mehmet Emin Ali Türkgeldi (1951-1955) tarafından Dışişleri Bakanlığına sunulmuştur. Raporda İngilizler ile yaşanan sorunlar nedeniyle İran'da ekonomik sıkıntıların başladığı dile getirilmiştir. Hükümet ile Ayan arasından sorunlar olduğu, bu durumun ülkede kargaşaya meydan verdiği belirtilmiştir.¹⁵ İran ile Türkiye arasından meydana gelen ikili ilişkiler ve dönemin Başbakanı Musaddık hakkında raporlar hazırlanmış ve ulusal basında bu dönem genel olarak yer almıştır.

Muhammed Musaddık'ın ikinci dönemi, Temmuz 1952'de başlamıştır. Ancak bu dönemin önemli bir dönüm noktası, 6 Ağustos 1952 tarihinde Meclis tarafından Musaddık'a 6 aylığına yasama yetkilerini kullanma hakkının verilmesi olmuştur. Bu dönemde Musaddık, önemli siyasi değişikliklere imza atmıştır. Musaddık'ın dikkate değer adımlarından biri, seçim yasasını değiştirerek meclis vekil sayısını 136'dan 172'ye çıkarmıştır. Ayrıca, oy kullanma hakkını sadece okuryazarlara vermiş ve kadınlara belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı tanımıştır. Bu adımlar, demokratik katılımı artırmayı ve toplumsal eşitliği teşvik etmeyi amaçlamıştır. Musaddık'ın döneminde gerçekleştirdiği bir diğer önemli reform, Savaş Bakanlığı'nın adını Savunma Bakanlığı olarak değiştirmesi ve askeri bütçeyi %15 oranında

¹¹ Metin Toker, "Dünyada Olup Bitenler", *Akis Dergisi* 12, (14 Ağustos 1954), Ankara, s. 43.

¹² Metin Toker, "Dünyada Olup Bitenler" *Akis Dergisi* 12, (14 Ağustos 1954), Ankara, s.12.

¹³ "Yeni İran Başbakanı Petrol İhtilâfına Hal Çaresi Arayacak", *Akşam*, 19 Temmuz 1952, s. 1-2; Alptuğ Kuduşoğlu, "İran'da Musaddık Dönemi: 1951-1953", *İran Çalışmaları Dergisi* C.2/S.2, (2019), 48.

¹⁴ T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.2.127.74.20.

¹⁵ BCA, 30.1.0.0.61.374.10.

kısıtlamasıdır. Ayrıca, 136 subayı tasfiye etmiştir. Bu hamleler, ülkenin askeri harcamalarını kontrol etme ve askeri bürokrasiyi yeniden yapılandırma çabalarının bir parçası olarak görülmüştür.¹⁶

1953 yılının başlarında, General Fazlullah Zahidi ve ordu içindeki bazı subaylar bir darbe hazırlığına başlamışlardır. Aynı dönemde, Ebu Kasım liderliğindeki bir grup, Huzistan'daki askeri birliğe saldırı düzenlemiş ve bu saldırı sonucunda Zahidi ve onun destekçileri tutuklanmıştır. Bu olaylar, Zahidi'nin yanındaki taraftarları ile Muhammed Musaddık'ın destekçileri arasında çatışmalara yol açtı. Bu olayların ardından İran Şahı Şah Muhammed Rıza Pehlevi, ülkeyi terk etmiştir. 1952 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde iktidara gelen Cumhuriyetçi Dwight Eisenhower, İran politikalarını değiştirerek 1953 yılında bir darbe planlamaya başlamıştır. Mart 1953'te Eisenhower, İran'da darbenin yapılması için yeşil ışık yakmış ve "Ajax Operasyonu" başlatılmıştır. İlk darbe girişimi 15 Ağustos'ta gerçekleşmiş, ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 19 Ağustos 1953'te gerçekleşen ikinci darbe girişimi daha fazla şiddet içeriyordu. Bazı askeri birimler, Başbakanlık Konutu'nu kuşattılar ve bu olaylar sonucunda 9 saat süren çatışmanın ardından Musaddık ele geçirilmiştir. 19 Ağustos 1953 tarihinde gerçekleşen darbe ile Muhammed Musaddık devrilmiş ve İran'da Şah yeniden yönetimi ele geçirmiştir.¹⁷

1951-1953 yılları arasında Türkiye ile İran arasındaki ikili ilişkiler inişli çıkışlı bir hal almıştır. Bazı yıllarda hiçbir faaliyet olmamıştır. Diplomatik ilişkiler genellikle çok az bir düzeyde kalmıştır. Türkiye ise bu dönemde Batı ile yakınlaşmaya başlamıştır. Oysaki İran'da 1951-1953 yılları arasında Başbakan Musaddık tutum olarak Batı karşıtı bir siyaset izlediği için Türkiye ile ikili ilişki kurmaktan uzak kalmışlardır.

Musaddık döneminde bazen güçlü bazen zayıf görünen inişli çıkışlı ilişkilerde 1953 yılında neredeyse hiçbir faaliyet yoktur. Diplomatik temasların minimum düzeye inmesinin birçok sebebi vardır. Bu dönemde Türkiye, Batı ile iyi ilişkiler kurmaya çalışıp ABD ile olan ilişkilerini kuvvetlendirmeyi amaç edinmiştir. Oysaki İran'da 1951-1953 yılları arasında Başbakan olan Musaddık, tutum olarak Batı karşıtı bir dış politika izlediğinden Türkiye ile olan ilişkiler bu dönemde neredeyse durma noktasına gelmiştir.¹⁸ Türkiye bu dönemde genel olarak Batılı devletler ile ikili ilişkiler kurmuştur. Musaddık dönemi Avrupalı devletlere karşı bir başkaldırı hareketi veya olarak görülebilir. Dünya'nın en güçlü devletlerinden biri olan İngiltere'nin şirket aracılığıyla ülkeyi sömürmesinin önüne geçmeye çalışmıştır.

II. Başbakan Musaddık Dönemi'nin Türk Basınına Yansıması

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında ülkede farklı görüşleri temsil eden yayın organları bulunmaktaydı. Gazeteler özellikle siyasi olayları ve dış dünyayı yakından takip edip gazetelerine taşımışlardır. Bu dönemde İran'da Musaddık dönemi başlamış ve her kesimin merak ettiği bir siyasi lider olma özelliğine sahip olması ve ülke kaynaklarının millileştirme yoluna gitmesi sebebiyle kamuoyunda sıkça yer almayı başarmıştır.

14 Mayıs 1951 tarihli Akşam Gazetesinde "İranda Durum Karışıyor" başlıklı haberde İran Başbakanı Musaddık, ülkede bulunan Fidayianı İslam Tethiş Cemiyeti tarafından ölümlerle tehdit edildiğini açıklamıştır. Musaddık, yaşamını Parlamento binasında sürdürme kararı almış ve bu konuda kararlı olduğunu belirtmiştir. Ancak, Meclis'teki bir olay sırasında

¹⁶ "Musaddık Parlamentodan Salahiyet İstedi", *Vatan*, 14 Temmuz 1952, s. 3; Kuduoglu, agm., s. 53-56.

¹⁷ Kuduoglu, agm., s.53-57.

¹⁸ Halime Zehra Mangör, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye- İran İlişkilerinin Kronolojik Olarak İncelenmesi", *Cappadocia Journal of Area Studies*, C.2/S.2 (2020), 173.

bayılmıştır.¹⁹Musaddık'ın Parlamento binasında kalma kararı, ülkedeki siyasi gerilimi ve güvenlik endişelerini yansıtmaktadır. Bu gelişmeler, İran'da o dönemdeki siyasi karmaşıklığa dikkat çekmektedir.

21 Haziran 1951 tarihli Akşam Gazetesinin “İngiltere Bugün Kararını Verecek” başlıklı haberinde Başbakan Musaddık, İran Meclisi'nde petrol tesislerinin derhal devletleştirilmesi için kabul oyu istemeyi planlamaktadır. Bu önemli adım, İran'ın petrol kaynaklarının millileştirilmesine yönelik bir girişimi temsil etmektedir. Musaddık'ın bu hamlesi, İran'da petrolün ulusal kontrolünü sağlamaya yönelik bir politika değişikliği olarak değerlendirilmektedir. Aynı dönemde Tahran'daki İngiliz Heyeti'nin geri çağırılması, İran ile İngiltere arasındaki petrol anlaşmazlığı ve diplomatik gerilimlerin yükseldiğini göstermektedir.²⁰

10 Temmuz 1951 tarihli Akşam Gazetesinin “İranın Kararı” başlıklı haberinde İran Hükümeti tarafından Birleşmiş Milletler'e gönderilen bir muhtıradan, Adalet Divanı'nın kararının tanınmayacağı ve bu durumun İran'ın içişlerine müdahale anlamına geldiği belirtilmiştir. Ayrıca, petrol sorununun İran ile İngiltere arasında bir sorun olarak değil, yabancı bir şirket ile yapılan bir anlaşma olarak görülmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Başbakan Musaddık, Truman'ın teklifini de reddettiğini belirtmiştir.²¹

11 Temmuz 1951 tarihli akşam Gazetesinin “Musaddık Aracılık Teklifini Tetkik Ediyor” başlıklı haberinde, İran Başbakanı Musaddık'ın petrol müzakerelerine girişmek gibi bir amacının olmadığı, bunun yerine Harriman'ın petrol ihtilafında arabuluculuk yapmasını kabul edeceği belirtilmektedir. Ayrıca, İran Petrol Komisyonu'nun, İngiliz-İran Petrol Komisyonu'nun petrol nakliyat dairelerine el koyduğu bilgisi verilmiştir. Amerikan ve Alman teknisyenlerin petrol işletmesine talip oldukları ifade edilmektedir.²²

15 Temmuz 1951 tarihli Akşam Gazetesinde “Harriman Bugün Tahran'a Varıyor” başlıklı haberinde Başkan Truman'ın özel temsilcisi Harriman'ın, petrol sorununun çözümü için Tahran'a geleceği haber verilmiştir. Ayrıca, İran Hükümeti'nin Anglo-İran Şirketi'nin bütün sözleşmelerini feshettiğini belirttiği bildirilmiştir.²³ Bu metin, Amerika Birleşik Devletleri'nin petrol anlaşmazlığının çözümüne yönelik çabalarını ve İran'ın bu konudaki tutumunu yansıtmaktadır.

18 Temmuz 1951 tarihli Akşam Gazetesinin “Harriman, Tahran Temaslara Devam Edecek” başlıklı manşetten verdiği haberde Başkan Truman'ın hususi temsilcisi Harriman petrol sorunun çözüme kavuşması için temas ve görüşmelere devam etmiştir. Harriman'ın girişimlerinin sonuçsuz kaldığı belirtilmiştir. Musaddık ile iki görüşme gerçekleştirmiştir. Fakat herhangi bir çözüm elde edememiştir.²⁴ İran'a ait olan petrol kaynaklarının kullanımının devlete geçmesi girişimi sadece İran'ı etkilememiş aksine bölge devletlerde bu durumdan etkilenmiştir.

25 Temmuz 1951 tarihli Akşam gazetesinde “Musaddık, Amerikadan Gemi ve Mühendis İstediyor” başlıklı haberde, İran'ın iktisadi olarak kalkınması için 25 milyon dolarlık yardıma ihtiyaç duyduğu ifade edilmektedir. İran Başbakanı Musaddık döneminde petrolün devletleştirilmesi girişimi İngiltere tarafından olumlu karşılanmamıştır. Ayrıca, İran'ın bu dönemde petrolün Batı'ya ulaştırılması için hem gemi hem de uzman talep ettiği belirtilmiştir.

¹⁹ “İranda Durum Karışıyor”, *Akşam*, 14 Mayıs 1951, s.1.

²⁰ “İngiltere Bugün Kararını Verecek”, *Akşam*, 21 Haziran 1951, s.1.

²¹ “İranın Kararı”, *Akşam*, 10 Temmuz 1951, s.1-2.

²² “Musaddık Aracılık Teklifini Tetkik Ediyor”, *Akşam*, 11 Temmuz 1951, s.2.

²³ “Harriman Bugün Tahran'a Varıyor”, *Akşam*, 15 Temmuz 1951, s.2.

²⁴ “Harriman, Tahran Temaslara Devam Edecek”, *Akşam*, 18 Temmuz 1951, s.1.

²⁵ Bu haber İran'ın iktisadi zorluklarını ve petrolün devletleştirilmesi girişimini yansıtmaktadır.

7 Eylül 1951 tarihli Akşam Gazetesi "*İngiltere İranla Müzakereye Girişmeyecek*" başlıklı manşetten verilen haberde İngiltere İran petrollerinin boykot edilmesini teklif etmiştir. Şirket İran'dan petrol alacak her kişi ve kurumu dava edeceğini belirtmiştir. İran ile görüşmelerin kesildiğini belirtmiştir. ²⁶ Bu sorun İran Devleti ile İngiliz Şirketi arasında olmasına rağmen olay farklı bir boyuta taşınıp İran ile İngiltere Devletleri arasında sorun haline dönüştürülmüştür.

8 Eylül 1951 tarihli Akşam Gazetesinin "*Musaddık Meclisten İtimat İsteyecek*" haberinde İran Başbakan Musaddık'ın 9 Eylül tarihinde İran Meclisinde İngiltere'ye göndermek istediği ultimatoma hakkında bilgi verip oy isteyeceği belirtilmiştir. ²⁷ Başbakan Musaddık'ın böyle bir girişimde bulunmasının sebebi hayati önem sahip bir kararı tek başına almayıp Meclis ile almak olarak yorumlamak gerekir.

10 Eylül 1951 tarihli Akşam Gazetesinin "*İran, İngiltereye Harriman Vasıtasıyla Ültimatoma Veriyor*" başlıklı haberinde İran Başbakan Yardımcısı Dr. Fatimi, İran ultimatomaunun bugün öğleden sonra Washington'daki İran Büyükelçisine gönderileceği söylenmiştir. Başkan Truman'ın hususi müşaviri Harriman tarafından İngiltere'ye tebliğ edilmesi kararı alınmıştır. Başbakan Musaddık, muhalif mebusların İran Meclisine gelmemesi üzerine Musaddık itimat reyini alamamıştır. Bu durum sebebiyle istifa etmeyeceği petrol meselesini çözeceğini dile getirmiştir. ²⁸

11 Eylül 1951 tarihli Akşam Gazetesinin "*İngiltere İrana Karşı Yeni Tedbirler Aldı*" başlıklı manşetten verilen haberde, İngiltere, İran'a petrol için verilen kardan pay vermeyeceğini belirtmiştir. İngiliz hükümeti dört maddelik bir karar açıklamıştır. "*1. İrana dolar verilmeyecek 2. İranla sterling üzerinde yapılan bütün muameleler hazinenin tasdikinden geçecektir. Petrol muameleleri durdurulacaktır. 3. İranlının sterling ile ödeme hakkı (Sterling sahası içinde ve dışında olan devletlere) kaldırılmıştır. 4. İrana yapılan İngiliz ihracatı, komünist memleketlere yapılmakta olan tehditlere tabi olacaktır*".²⁹ Şeklinde açıklama yapılmıştır. Bu açıklama ile İran ekonomisi güçsüz hal getirilmeye çalışılmıştır.

18 Eylül 1951 tarihli Akşam Gazetesinin "*İran, Çok Müşkül ve Nazik Bir Duruma Girdi*" başlıklı manşetten verilen haberde Amerika Başkanı Truman'ın temsilcisi Harriman'ın, İran Başbakanı Musaddık'a gönderdiği mektupta İngiltere'ye verilmesini istediği ultimatoma İran-İngiltere ilişkileri çıkmaza sebep olacağı dile getirmiştir. ³⁰Bu tür mektuplar, uluslararası ilişkilerde önemli politika değişikliklerini veya mesajları iletmek için kullanılan bir yöntem olması açısından önemlidir. İran ve İngiltere arasındaki diplomatik gerilimin arttığı ve uluslararası arenada bir krizin gelişme ihtimalinin olduğu açıkça habere yansımıştır.

24 Eylül 1951 tarihli Akşam Gazetesinin manşete verdiği "*İran, Rusya ile anlaşmak Yolunda*" başlıklı haberinde Meclis'te Başbakan Musaddık'ın petrolün devletleştirilmesi siyaseti mebuslar tarafından eleştirilmiştir. Bazı mebusların Meclisi terk etmesiyle tartışmaların büyüdüğü, muhalifler petrol işçilerine paraların ödenmediği, memleket ekonomik olarak

²⁵ "Musaddık, Amerikadan Gemi Ve Mühassıs İstedi", *Akşam*, 25 Temmuz 1951, s.5.

²⁶ "İngiltere İranla Müzakereye Girişmeyecek", *Akşam*, 7 Eylül 1951, s.1.

²⁷ "Musaddık Meclisten İtimat İsteyecek", *Akşam*, 8 Eylül 1951, s.2.

²⁸ "İran, İngiltereye Harriman Vasıtasıyla Ültimatoma Veriyor", *Akşam*, 10 Eylül 1951, s.1-2.

²⁹ "İngiltere İrana Karşı Yeni Tedbirler Aldı", *Akşam*, 11 Eylül 1951, s.1.

³⁰ "İran, Çok Müşkül Ve Nazik Bir Duruma Girdi", *Akşam*, 18 Eylül 1951, s.1.

zorluk yaşadığı belirtilmiştir. İran ile Rusya'nın dostluğunun pekişmiş olduğu bu durumun ticari olarak yeni gelişmelerin önünü açtığı belirtilmiştir.³¹

29 Eylül 1951 tarihli Akşam Gazetesinin “İngiliz-İran İhtilâfı Güvenlik Konseyinde” başlıklı haberinde İngiltere, İran, petrol ihtilafını Güvenlik Konseyine sunma kararı almıştır. İngiltere'nin Güvenlik Konseyi Temsilcisi Web, hükümetin taleplerini konseye sunmak üzere New York'a dönme emri almıştır. İngiliz temsilci, meselenin önemli olduğunu vurgulayarak gelecek hafta toplanmasını talep etmiştir.³²

14 Ocak 1952 tarihli Akşam Gazetesinin “İran Bütün Teklifleri Reddediyor” başlıklı manşetten verilen haberde Tahran İngiliz Büyükelçisi, Başbakan Musaddık ile görüşerek 21 Ocak tarihine kadar konsoloslukların kapanma notasının geri alınmasını talep etmiştir. Ancak, Musaddık, bu durumun devam edeceğini ve bunun Meclis kararı olduğunu belirtmiştir.³³

16 Ocak 1952 tarihli Akşam Gazetesinin “İrana Askeri Yardım Kesildi” başlıklı haberinde Amerika Hükümeti'nin İran'a sağladığı askeri yardımın geçici olarak kesildiğini belirtmektedir. Bu gelişme, iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini ve Amerika'nın dış politika tutumunu yansıtmaya açısından önemlidir.³⁴ İngiliz Şirketi ile İran arasında yaşanan sorunların çıkmaza girmesiyle, Amerika, böyle bir kesintiye giderek tarafını belli etmiştir.

17 Mart 1952 tarihli Akşam Gazetesinin “İranda Vaziyet Fenalaşıyor” başlıklı haberinde Fedayian İslam Cemiyeti üyelerinden bazılarının, başbakan ve bakanlara suikast girişiminde buldukları, haberin devamında ise petrol müzakerelerinin kesildiği bilgisi verilmiştir.³⁵ İran'ın 1950'li yıllarında bazı gruplar tarafında ülke siyasetinin şekillenmesi için çeşitli illegal yollara başvurulmuştur.

26 Mayıs 1952 tarihli Akşam Gazetesinin “İranda Kadınların Oynaması Yasak Edildi” başlıklı haberinde, Başbakan Musaddık döneminde, kabare ve gece kulüpleri gibi eğlence mekânlarında kadın dansözlerin oynamasının yasaklandığı bildirilmiştir. Aynı gün İran ile ilgili olarak “Musaddık Lahey'e Gidiyor” başlıklı haberde ise İran Başbakanı Musaddık'ın petrol davasının görüşülmesi için Lahey'e gelecek hafta çarşamba günü bir heyet ile gideceği belirtilmiştir.³⁶

29 Mayıs 1952 tarihli Akşam Gazetesinde “Başbakan Musaddık” başlıklı haberinde İran Başbakanı Musaddık ve Başbakan Yardımcısı Fatımî, parlamentonun oluşturduğu bir heyetle Hollanda Havayolları uçağıyla saat 11:00'de Yeşilköy Havaalanına gelmiş ve bir saat dinlendikten sonra İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı tarafından karşılanmıştır.³⁷

16 Haziran 1952 tarihli Akşam Gazetesinde “Petrol İhtilâfı Hararetili Bir Safhaya girdi” başlıklı haberinde, İran'dan 1000 ton petrol taşıyan “Roz Mari” isimli gemi, İngiliz-İran Petrol Şirketi'nin Aden Limanı yerine Süveyş'e doğru yönelmesi üzerine, bu durum Lahey Adalet Divanına taşınmıştır.³⁸ İngiliz-İran Petrol Şirketi'nin Lahey Adalet Divanına başvurması, uluslararası hukuki bir sürecin başladığını göstermektedir.

18 Haziran 1952 tarihli Akşam Gazetesinin “Musaddık İstifa Edecek” haberinde, bir hükümet sözcüsünün petrol satışları birçok mukavele yapıldığı yakın zamanda tankerlerin petrol almaya geleceği belirtilmiştir. İtalya ile yapılan anlaşmaya “Rose Mary” tankerinin

³¹ “İran, Rusya ile anlaşmak Yolunda”, *Akşam*, 24 Eylül 1951, s.1-2.

³² “İngiliz-İran İhtilâfı Güvenlik Konseyinde”, *Akşam*, 29 Eylül 1951, s. 1-2.

³³ “İran Bütün Teklifleri Reddediyor”, *Akşam*, 14 Ocak 1952, s. 1.

³⁴ “İrana Askeri Yardım Kesildi”, *Akşam*, 16 Ocak 1952, s. 1.

³⁵ “İranda Vaziyet Fenalaşıyor”, *Akşam*, 17 Mart 1952, s. 1.

³⁶ “İranda Kadınların Oynaması Yasak Edildi”, *Akşam*, 26 Mayıs 1952, s. 1-2.

³⁷ “Başbakan Musaddık”, *Akşam*, 29 Mayıs 1952, s. 3.

³⁸ “Petrol İhtilâfı Hararetili Bir Safhaya Girdi”, *Akşam*, 16 Haziran 1952, s.1-2.

İngilizler tarafından engellendiği belirtilmiştir. Saray Sözcüsü tarafından Başbakan Musaddık'ın Lahey'e 21 Haziran tarihinde varacağını belirtmiş, burada vermiş olduğu izahattan sonra istifa edeceği belirtilmiştir.³⁹ Ülke içinde yaşanan sorunlarının çözümü için baskı ile Musaddık istifaya zorlandığı görülmüştür.

4 Temmuz 1952 tarihli Vatan Gazetesinde "*İngiliz Teknisyenleri İranda Çalışamayacak*" başlıklı haberinde Güvenlik Konseyinde İran delegesi Dr. Ardalan tarafından İngiltere'nin girişimleri nedeniyle İran iktisadının bozulduğunu dile getirmiştir.⁴⁰

7 Temmuz 1952 tarihinde Vatan Gazetesinin ilk sayfada "*Musaddık Tekrar Başbakanlığa Seçildi*" başlık haberinde Dr. M. Musaddık büyük bir oy farkıyla yeniden başbakan seçildiği belirtilmiştir. Gizli celsede yapılan oylama da Musaddık'a 32 sabık Başbakanlardan Kavam'a 2 ve İran'ın Eski Washington Büyükelçisi Nasrullah Entezam ise 1 oy almış ve 10 mebus ise müstenkif kalmışlardır. Aynı haberde İngiltere'nin İran'ın işgal etmiş olduğu Bahreyn adalarında hükümrancılığının kabul edilmeyeceği de ifade edilmiştir.⁴¹

9 Temmuz 1952 tarihli Vatan Gazetesinin "*Başbakan Musaddık Yeni Kabineyi Kurmak İstemiyor*" başlıklı haberinde yeniden başbakan olarak seçilen Musaddık'ın, Ayan Meclisinin takındığı tavır nedeniyle kabineyi kurmak istemediği bildirilmiştir. Musaddık, Ayan Meclisi'nden kayıtsız şartsız itimat oyu vermesini talep etmiştir. İran'da siyasi gelişmeler hızla evrilmekte ve Musaddık'ın hükümet kurma süreci Ayan Meclisi'nin desteğine bağlı olarak şekillenmektedir.⁴²

11 Temmuz 1952 tarihli Vatan Gazetesinin "*Musaddık Yeni Kabineyi Kurmağı Kabul Etti*" başlıklı haberinde Musaddık'ın yeni kabine kurmayı kabul ettiği belirtilmiştir.⁴³ İran, Türkiye'ye yakın olması sebebiyle Musaddık dönemi yakından takip edilmiştir. Yeni kabineyi kurması haberlere konu olmuştur.

14 Temmuz 1952 tarihli Vatan Gazetesinin "*Musaddık Parlâmentodan Salâhiyet İstedii*" haberinde Başbakan Musaddık'ın İran Meclisinden altı aylığına ülkenin mali ve iktisadi durumu ortadan kaldırmak için yetki istediği belirtilmiştir. Ayan Meclisi' de İran'ın kuzeyinde 3 aylık sıkıyönetim uzattığını belirtmiştir.⁴⁴ Bu bilgilere dayanarak, 1952'de İran'da siyasi ve ekonomik krizler yaşandığını ve bu krizlerin çözümü için Musaddık hükümetinin olağanüstü yetkiler talep ettiğini anlamak mümkündür.

16 Temmuz 1952 tarihli Akşam Gazetesinde "*Schacht Tahran'da*" başlıklı haberinde Alman Maliye Uzmanlarından Dr. Schacht, İran Başbakanı Dr. Musaddık'ın tarafından İran maliyesinin incelenmesi için İran'a teklif ettiğini ve gelmeyi kabul ettiğini belirtmiştir.⁴⁵ Musaddık döneminde ülkenin mali disiplinin sağlanması için yabancı uzmanlarda da başvurma gereği hissetmiştir. Bu doğrultuda Maliye Uzmanı Dr. Schacht ülkeye davet edilmiştir.

19 Temmuz 1952 tarihli Vatan Gazetesinde "*Kıvamussaltana Sert Tedbirler Alıyor*" başlıklı haberinde İran'ın Yeni Başbakanı Ahmet Kıvamussaltan'ın yayınlamış olduğu bir beyanatta Eski Başbakan Musaddık'ın petrol konusundaki görüşlerini eleştirmiştir. İki devlet (İran-İngiltere) arasındaki düşmanlığı gidereceğini belirtmiştir.⁴⁶

³⁹ "Musaddık İstifa Edecek", *Akşam*, 18 Haziran 1952, s.2.

⁴⁰ "İngiliz Teknisyenleri İranda Çalışamayacak" *Vatan*, 4 Temmuz 1952, s.3.

⁴¹ "Musaddık Tekrar Başbakanlığa Seçildi", *Vatan*, 7 Temmuz 1952, s.1-5.

⁴² "Başbakan Musaddık Yeni Kabineyi Kurmak İstemiyor", *Vatan*, 9 Temmuz 1952, s.3.

⁴³ "Musaddık Yeni Kabineyi Kurmağı Kabul Etti", *Vatan*, 11 Temmuz 1952, s.3.

⁴⁴ "Musaddık Parlâmentodan Salâhiyet İstedii", *Vatan*, 14 Temmuz 1952, s.3.

⁴⁵ "Schacht Tahrandan", *Akşam*, 16 Temmuz 1952, s.4.

⁴⁶ "Kıvamussaltana Sert Tedbirler Alıyor", *Vatan*, 19 Temmuz 1952, s.1.

21 Temmuz 1952 tarihli Vatan Gazetesinin manşetten verdiği haberde “İran’da Büyük Galeyan Başladı” haberinde Eski Başbakan Musaddık taraftarları başkentte muhtelif yerlerinde eylemler yaptığı bu olaylarda 12 kişi ağır yaralandığı belirtilmiştir. Musaddık taraftarı bazı kişilerin kefen giyip Eski Başbakan’a destek olduğu belirtilmiştir. Başbakan Ahmet Kıvam konu hakkında bilgi almıştır. Paris Büyükelçisi Ali Süheyli’yi ülkeye davet etmiş muhtemelen Dışişleri Bakanı olarak görevlendirilmesini kararlaştırmıştır. İran’da gece 11’den sabah 5’e dışarı çıkan yasağı getirilmiş ve Eski Polis Müdürü General Safari, Tahran Belediye Başkanı olarak görevlendirilmiştir. Hükümet olaylar sebebiyle Kirmanşah’ta Örfi İdare ilan etmiştir.⁴⁷ Eylemcilerin kefen giyip sokaklarda yer alması bu konudaki kararlılıklarını göstermekle birlikte sonuca ulaşabilmek için her şeyi göze aldıklarının bir ifadesi şeklinde yorumlanmıştır.

23 Temmuz 1952 tarihli Vatan Gazetesinin manşetten verdiği “İran Meclisi Dr. Musaddık’ı Yeniden Başbakanlığa Getirdi” haberinde Başbakanlık görevini kısa süreliğine yerine getiren Başbakan Ahmet Kıvamussaltana’nın ardından Dr. Musaddık üstlenmiştir. Meclis, Musaddık’ı Başbakan olarak göreve getirmek için büyük bir çoğunlukla evet oyu verdi. Başbakanlık için Meclis’te yapılan görüşmeler sırasında binlerce Musaddık taraftarı Meclis binası önünde eylem yapmıştır. Bu gelişmelerin ardından Şah, Dr. Musaddık’ı yeni kabine kurmakla görevlendirmiştir. İran’da siyasi dinamikler hızla değişirken, Musaddık’ın liderliği altında yeni bir dönem başlamıştır.⁴⁸

23 Temmuz 1952 tarihli Akşam Gazetesinin “İngiltere Petrol Dâvasını Kaybetti” başlıklı haberinde Başbakan Musaddık, petrol anlaşmazlığının İngiltere ile İran arasında değil, İran Hükümeti ile şirketler arasında bir sorun olduğunu dile getirmiştir. Bu konuda yaşanan hukuki sürecin sonucunda Adalet Divanı, İngiltere’nin haksız olduğunu belirleyerek kararını 9 oy ile açıklamıştır. Aynı yazının devamında, Musaddık’ın yeniden başbakan olarak göreve geldiği bilgisi yer almaktadır.⁴⁹

25 Temmuz 1952 tarihli Vatan Gazetesinde “İranda, Dün Amerika Aleyhine Nümayiş Oldu” İran’da bulunan komünist grupların Amerikalı bir subayı dövdüğü ve Amerikan yardım heyetinin bulunduğu binayı taşıdığı bildirilmiştir. Bu olaylar sonucunda Amerika Birleşik Devletleri’nin Tahran Büyükelçisi Ley Anderson, Amerikan Dördüncü Madde Yardım dairelerini kapatmış ve Amerikalı vatandaşların dışarı çıkmasını engellemiştir.⁵⁰ İngiltere Şirketi üzerinde İran’da başlayan olaylar daha sonra yabancıların istenmemesine dönüşmüştür.

28 Temmuz 1952 tarihli Vatan Gazetesinin “Musaddık Yeni Bir Program Yayınladı” başlıklı haberinde Başbakan Musaddık, İran’ın iktisadi, mali, sosyal ve sıhhi durumlarını düzeltmek amacıyla 9 maddeyi içeren bir programı yayınlamıştır. Yeni Maliye Bakanı Kazimi, programı Meclis’e sunmuştur⁵¹

31 Temmuz 1952 tarihli Akşam Gazetesinin “Tahran’da Durum Nazik” Başlıklı haberinde İngiltere-İran arasındaki petrol dava ile ilgili yeni gelişme olmadığı, İran Parlamentosunun almış olduğu karara göre Ahmet Kıvam’ın mallarına müsadere edilmesi ve yabancıların İran’da çıkarılması kararı alınmıştır.⁵²

1 Ağustos 1952 tarihli Vatan Gazetesinin “İran Meclisi, Dr. Musaddık’a hudutsuz Salâhiyet Verdi” başlıklı haberinde Başbakan Musaddık’ın sağlık sorunları sebebiyle Maliye Bakanı

⁴⁷ “İran’da Büyük Galeyan Başladı”, *Vatan*, 21 Temmuz 1952, s.1-7.

⁴⁸ “İran Meclisi Dr. Musaddık’ı Yeniden Başbakanlığa Getirdi”, *Vatan*, 23 Temmuz 1952, s.1.

⁴⁹ “İngiltere Petrol Dâvasını Kaybetti”, *Akşam*, 23 Temmuz 1952, s. 1.

⁵⁰ “İranda, Dün Amerika Aleyhine Nümayiş Oldu”, *Vatan*, 25 Temmuz 1952, s.1.

⁵¹ “Musaddık Yeni Bir Program Yayınladı”, *Vatan*, 28 Temmuz 1952, s.1-3.

⁵² “Tahranda Durum Nazik”, *Akşam*, 31 Temmuz 1952, s.1.

Kâzımî tarafından bir tasarı sunulmuştur. Tahran'da sıkıyönetim tekrar uzatıldığı belirtilmiştir. Şah'ın kız kardeşi, Prenses Eşref ile kardeşi Ali Rıza Bey'in, Tahran'dan çıkarılması kabul edilmiştir.⁵³ Ülkede Şah ile Musaddık arasında başlayan iktidar savaşı Musaddık lehine döndüğü gazetede görülmüştür.

4 Ağustos 1952 tarihli Vatan Gazetesinin manşetten vermiş olduğu "*Dr. Musaddık'a Çok Geniş Salâhiyetler Verildi*" başlıklı İran'da vergilerin artırılacağı ve arazi düzenlemelerinin yapılacağı haberleri kamuoyuna yansımıştır. Bu gelişmeler, Başbakan Dr. Musaddık'ın ülkeyi altı aylığına yönetme yetkisi kazandığını göstermektedir. Musaddık hükümeti, ekonomik reformlar ve mülkiyet düzenlemeleri gibi önemli politika değişiklikleri üzerinde çalışmaktadır.⁵⁴ Bu adımların İran'ın iç politika ve ekonomik yapısını bilmemiz açısından önemlidir.

5 Ağustos 1952 tarihinde Vatan Gazetesinde "*Gavam'ın Servetine Ait Tasarımı Ayan Meclisi, Komisyona İade Etti*" başlıklı haberde anayasanın yıldönümü sebebiyle Başbakan Musaddık, radyoda "*Hükümetin vaat ettiği projeleri gerçekleştirme yolunda olduğunu ve gerek bu sebeple gerekse petrol davasının da ele alınmasının yıldönümünde bulunması ikili bir bayram içinde bulunulduğunu söylemiştir*". Aynı sayıda "*İran'da Neler Oluyor? "Başlıklı köşe yazısında İran'ı ziyaret eden Fransız bir gazetecinin görüşleri dile getirilmiştir. Ülkenin bir tarafının zenginlik bir tarafının da ise sefalet içinde olduğu belirtilmiştir. Çiftçinin durumun kötü olduğu ayrıca yazıda ele alınmıştır.*"⁵⁵

Akşam Gazetesinin 10 Ağustos 1952 tarihli "*Amerika ve İngiltere İran durumunu görüşecekler*" başlıklı manşetten verilen haberde; İran Ayan Meclisi, Başbakan Dr. Musaddık'a 6 ay süreyle devleti tek başına yönetme yetkisi Mebuslar Meclisi tarafından verilmesi konusunda yapılan görüşmelerde, Musaddık'ın bu tasarıya yapılacak tadilatları kesinlikle reddettiği bildirilmiştir. Başbakan Musaddık, müzakerelerin ilk olarak Ayan Meclisi tarafından gönderilen bir heyetle gerçekleştirilmesini savunmuştur. Bu durum, İran'daki siyasi arenada yaşanan önemli bir gelişmeyi yansıtmakta ve Musaddık hükümetinin yetkilendirilmesi konusundaki tartışmaları göstermektedir. Bazı milletvekilleri tarafından eleştirilen bu gelişmeler, Tahran Radyosu aracılığıyla kamuoyuna duyurulmuştur.⁵⁶

10 Ağustos 1952 tarihli Vatan Gazetesinin "*İran Ayan Meclisi*" başlıklı haberinde başbakan'a yetki vermek istemeyen birkaç kişinin yıllar önce yapmış olduğu konuşmaları yeniden gündeme getirme yoluna gittiği dile getirilmiştir.⁵⁷

11 Ağustos 1952 tarihli Akşam Gazetesinin "*Meclis ve Dini Lider Musadık'a Cephe Aldı*" başlıklı haberde İran'da dini lider Ayetullah Kaşani'nin örfi idarenin uzatılmasına karşı çıktığı açıklanmıştır. Bu görüş, İran'daki siyasi tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Ayrıca, bazı milletvekilleri ise sıkıyönetimin tamamen kaldırılmasını savunmuştur.⁵⁸ Ülke içindeki bu görüş farklılıkları, İran'ın iç politika ve güvenlik yapısında sorunlar olduğunu göstermektedir

12 Ağustos 1952 tarihli Akşam Gazetesinde "*Musaddık'a Geniş Salâhiyetler Verildi*" başlıklı haberinde İran Ayan Meclisi, büyük bir çoğunlukla Başbakan Musadık'a ülkeyi 6 ay süreyle yönetme yetkisi vermiştir. Meclis üyeleri arasından 35 üyenin, 33'ünün bu tasarımı kabul ettiğini oylamada beyan etmişlerdir.⁵⁹ Bu gelişme, Musadık hükümetinin İran'da daha geniş

⁵³ "İran Meclisi, Dr. Musaddık'a hudutsuz Salâhiyet Verdi", *Vatan*, 1 Ağustos 1952, s.1.

⁵⁴ "Dr. Musaddık'a Çok Geniş Salâhiyetler Verildi", *Vatan*, 4 Ağustos 1952, s.1-5.

⁵⁵ "Gavam'ın Servetine Ait Tasarımı Ayan Meclisi, Komisyona İade Etti" ve "İran'da Neler Oluyor", *Vatan*, 5 Ağustos 1952, s. 4-5.

⁵⁶ "Amerika ve İngiltere İran durumunu görüşecekler", *Akşam*, 10 Ağustos 1952, s.1-2.

⁵⁷ "İran Ayan Meclisi", *Vatan*, 10 Ağustos 1952, s.5.

⁵⁸ "Meclis ve Dini Lider Musadık'a Cephe Aldı", *Akşam*, 11 Ağustos 1952, s.2.

⁵⁹ "Musaddık'a Geniş Salâhiyetler Verildi", *Akşam*, 12 Ağustos 1952, s. 2.

bir etki alanı ve yetkiye sahip olmasını sağlayarak ülkenin yönetiminde önemli bir güç haline geldiğini göstermektedir.

14 Ağustos 1952 tarihli Akşam Gazetesinde “*İranda Toprak Sahipleri Köylüye Hisse Verecek*” Başbakan Musaddık’ın Meclis’ten aldığı olağanüstü yetkiler sonrasında ilk çıkardığı kararname, kendisine ait olmayan toprakları eken köylüler için önemli bir adımı içermektedir. Musaddık, bu kararname ile toprak sahiplerine, tarlalarında çalışan köylülere %10 oranında hisse verme yükümlülüğü getirmiştir.⁶⁰ Bu adım, toprak sahipleri ile köylüler arasındaki toprak paylaşımı dengesini yeniden düzenlemeyi ve sosyal adaleti artırmayı hedeflemektedir. Bu gelişme, Musaddık hükümetinin toprak reformu gibi önemli politika değişikliklerine öncelik verdiğini yansıtmaktadır

24 Ağustos 1952 tarihli Akşam Gazetesinin “*Senenin En Enteresan Şahsiyeti: Musaddık*” başlıklı yazısında; Dr. Musaddık’ın yaşamı hakkında farklı görüşlerin bulunduğu belirtiliyor. Ailesinin yüzyıllardır İran’ı yöneten bir tabakadan geldiği ve sahip olduğu arazinin İsviçre kadar geniş olduğu ifade edilmiştir. Babası Mirza Hidayet Şah, 30 yıl boyunca Maliye Nazırlığı yapmıştır ve annesi, Prenses Naymussaltana Şah Nasreddin’in yeğeni olarak bilinmektedir. Ancak, Musaddık’ın yaşının kesin olarak bilinmediği ve 69 yaşını 7 defa kutladığı belirtilmiştir. Musaddık’ın kişisel alışkanlıkları hakkında da bilgi verilmektedir. Az yemek yediği, gösterişe önem vermediği ve İran’da yeni bir düzen kurabilecek bir şahsiyet olduğu ifade edilmiştir⁶¹

24 Ağustos 1952 tarihli Akşam Gazetesinin “*İranda Hükümet Darbesi Hazırlanıyordu*” başlıklı haberinde İran’da hükümet, askeri kadrolarda değişikliğe gitme kararı almış ve bu doğrultuda 20 mareşal ve general görevden uzaklaştırılmıştır. Bazı subayların hükümet darbesi yapma girişiminde bulunmaları nedeniyle Başbakan Musaddık, bu adımı atmıştır. Emekliye ayrılan subaylardan Tahran Eski Askeri Valisi General Alevî Mogaddam ve Eski Kurmay Abbas Garzan ise bu girişimde bulunan isimler arasında yer almıştır.⁶²

26 Ağustos 1952 tarihli Vatan Gazetesinin “*İran’da Dün Yeniden Kargaşalıklar Çıktı*” başlıklı haberinde Tahran’da son günlerde meydana gelen olaylar, memleketin farklı bölgelerine sıçramıştır. Komünist karşıtı kişiler, İran’ın çeşitli bölgelerinde komünist kurumları ve matbaaları basarak Tudeh Partisi taraftarlarıyla çatışmışlardır. Dr. Musaddık’ın taraftarları ile komünistler arasındaki olaylarda 28 kişi ağır yaralanmıştır. Bu gelişmeler üzerine Amerika Büyükelçisi Lloyd Henderson ile Başbakan Musaddık, olayların sebep olduğu gerginlik nedeniyle bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ayrıca, petrol meselesiyle ilgili olarak Tahran’a beş Amerikalı uzmanın gelmesi de planlanmıştır.⁶³

25 Eylül 1952 tarihli Akşam Gazetesinin “*Petrol Dâvası*” başlıklı haberinde Tahran’da bulunan İngiliz Maslahatgüzarı ve Amerikan Sefiri, Truman ve Churchill tarafından sunulan petrol konusundaki teklifi resmi olarak İran’a iletme üzere görevlendirilmiştir⁶⁴ Bu gelişme, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nin İran ile petrol konusundaki müzakerelerine dair önemli bir adımı temsil etmektedir.

26 Eylül 1952 tarihinde Akşam Gazetesinin manşette verdiği “*Musaddık Her Şeyden Evvel Para İstiyor*” başlıklı haberde İngiltere’nin 49 milyon sterlin vermeyi kabul etmezse İran’ın

⁶⁰ “İranda Toprak Sahipleri Köylüye Hisse Verecek”, *Akşam*, 14 Ağustos 1952, s. 1.

⁶¹ “Senenin En Enteresan Şahsiyeti: Musaddık”, *Akşam*, 24 Ağustos 1952, s. 5-7.

⁶² “İranda Hükümet Darbesi Hazırlanıyordu”, *Akşam*, 24 Ağustos 1952, s. 1-2.

⁶³ “İran’da Dün Yeniden Kargaşalıklar Çıktı”, *Vatan*, 26 Ağustos 1952, s.1-5.

⁶⁴ “Petrol Dâvası” *Akşam*, 25 Eylül 1952, s.1.

adalet divanına gitmeyeceği yazılmıştır. Petrol konusunun çözüme kavuşturulması için Truman ile Churchill teklif hazırladığı İran tarafından ret edildiği belirtilmiştir.⁶⁵

26 Eylül 1952 tarihli Vatan Gazetesinde “Musaddık, Çörçil’e 10 gün Mühlet Verdi” başlıklı haberinde İran, anlaşma için 49 milyon sterlin talep ettiğini duyurarak 10 günlük bir süre vermiştir. Bu gelişme, İngiliz basınında genel olarak Başbakan Musaddık’ı eleştiren yazıların kaleme alındığını göstermektedir.⁶⁶

27 Eylül 1952 tarihinde Vatan Gazetesinin “İran Kaynıyor” başlık haberinde Dini lider Kâşani ile Başbakan Musaddık’ın arasının bozuk olduğu, Kâşani’nin Musaddık’ı devirmek için çalışmalar yaptığı belirtilmiştir. Yazının devamında Dr. Musaddık’ın vermiş olduğu beyanat; “İran’ın takip edeceği hattı hafeket iki noktadan ibaret olacaktır; 1- İran halkının hayat seviyesinin yükseltmek için petrol tasfiyehaneleri muhakkak tarafımızdan işletilecektir. 2- Aksi takdirde, petrol meselesi yüzünden dünya sulhunu ve yeni bir harp çıkmasına sebep olacaktır”.⁶⁷ Şeklinde bir beyanat vermiştir.

3 Ekim 1952 tarihli Akşam Gazetesinin manşetten verdiği “Petrol Dâvası Nazik Safhada” başlıklı haberinde İngiltere’ye verilen nota, son geçerlilik tarihinin 4 Ekim olduğunu belirtmiş ve bu tarihe kadar İngiltere’den cevap alınamaması durumunda Başbakan Musaddık tarafından siyasi ilişkilerin kesileceğini açıklanmıştır. Musaddık’ın verdiği demeçte, petrol ihtilafının çözülmesi için İran Hükümeti tarafından ileri sürülen mukabil tekliflerin reddedilmesi halinde, İran Hükümeti’nin Büyük Britanya’daki diplomatik temsilcilerini geri çağırarak zorunda kalabileceği ve bu konuyu kabine toplantılarında ele alacakları belirtilmiştir. Ayrıca, İran’ın bağımsızlığının ve İngiltere’de yaşayan vatandaşlarının menfaatlerinin Avrupa ve Asya ülkelerine devredilmesi veya tercih edilmesi konularının ele alınacağı ifade edilmiştir. Bu süreçte, İngiliz hariciyesi, İngiltere ile İran arasındaki ilişkilerin koparılması ve olası olaylarda Başbakan Musaddık’ı sorumlu tutmuş ve bu konuda endişelerini dile getirmiştir.⁶⁸

6 Ekim 1952 tarihli Akşam Gazetesinin “İrana Verilen İngiliz ve Amerikan Cevapları” başlıklı Batılı ülkeler, İran Hükümetine sundukları tekliflerin yanlış anlaşıldığını ifade ederek, Başbakan Musaddık’a bu durumun hakem yoluyla çözülmesi önerisinde bulunmuşlardır.⁶⁹ Bu gelişme, uluslararası ilişkilerdeki taraflar arasındaki görüşmelerin ve anlaşmazlıkların nasıl giderilmesi gerektiği açısından önemli bir haber olmuştur.

24 Ekim 1952 tarihinde Akşam Gazetesinde “Musaddık, İran Ayan Meclisini Feshetti” başlıklı haberde İngiliz elçiliğine verilen 10 günlük süre zarfında İngiliz elçiliğinin İran’ı terk etmesi talep edilmiştir. Aynı dönemde, İran Başbakanı Musaddık, hükümet dairelerinde ve kurumlarda grevi yasaklamak için bir kararname çıkarmıştır. Bu kararnameye göre greve katılanlar, 3 aydan 1 yıla kadar sürgün cezası ile karşı karşıya kalmışlardır. Ayrıca, Musaddık, kendisine muhalif kişilerin bulunduğu Ayan Meclisini İran Mebusan Meclisi kararıyla feshetmiştir.⁷⁰ Bu olaylar, dönemin İran siyasi atmosferindeki karmaşıklığı yansıtmaktadır.

23 Ekim 1952 tarihli Akşam Gazetesinde “İran Kararını Tatbik Etti” başlıklı haberinde İran Başbakanı Musaddık, kısa bir süre önce radyo yayınında yaptığı bir konuşmada, İngiltere ile siyasi ilişkilerin sonlandırılacağını açıklamıştır. 22 Ekim tarihinde Tahran’da bulunan İngiliz Büyükelçisi G. Middleton, İran tarafından verilen bir nota ile ilişkilerin kesildiğini resmi olarak

⁶⁵ “Musaddık Her Şeyden Evvel Para İstiyor”, *Akşam*, 26 Eylül 1952, s. 1-2.

⁶⁶ “Musaddık, Çörçil’e 10 gün Mühlet Verdi”, *Vatan*, 26 Eylül 1952, s. 1.

⁶⁷ “İran Kaynıyor”, *Vatan*, 27 Eylül 1952, s. 3.

⁶⁸ “Petrol Dâvası Nazik Safhada”, *Akşam*, 3 Ekim 1952, s. 1-2.

⁶⁹ “İrana Verilen İngiliz ve Amerikan Cevapları”, *Akşam*, 6 Ekim 1952, s. 1.

⁷⁰ “Musaddık, İran Ayan Meclisini Feshetti”, *Akşam*, 24 Ekim 1952, s. 2.

bildirmiştir. Bu gelişme üzerine İngiltere, Tahran'daki elçilik mensuplarına İran'ı terk etmeleri talimatını vermiştir.⁷¹

24 Ekim 1952 tarihinde Akşam Gazetesinde Necmeddin Sadak tarafından “İran Çok Tehlikeli Bir Yol Tutmuştur” adlı köşe yazısında, İran'ın İngiltere ile olan siyasi ilişkilerini kestiği ve bu durumun Ortadoğu için büyük bir sorun teşkil ettiği konusu, 1933 tarihli imtiyaz antlaşmasının sona erdirilmesi ve petrolün millileştirilmesiyle ilgilidir. İngiltere'nin 1933 tarihli imtiyaz antlaşmasını bozduğu ve İran'ın petrolünü millileştirdiği ifade edilmektedir. Ancak İngiltere'nin, petrol gelirlerinden daha fazla pay vermeyi teklif ettiği, fakat bu teklifin Muhammed Musaddık tarafından kabul edilmediği yazıda kesin olarak belirtilmiştir.⁷² Bu gelişmeler, İran'ın petrol kaynakları üzerindeki kontrolünü elde etme ve yabancı ülkelere bağımlılığını azaltma amacını yansıttığı açıkça gösteren bir haber olmuştur.

Musaddık darbe sonucu indirildikten sonra basında bazı zamanlarda haberleri çıkmaya devam etmiştir. 11 Nisan 1954 tarihinde Vatan Gazetesinde çıkan haberde Musaddık'ın savunma vermemek amacıyla mahkemeye çıkmadığı belirtilmiştir.⁷³

Sonuç

Türk basınında İran hakkında her dönemde yazılar çıkmış bazıları haber şeklinde bazı durumlarda ise İran'la ilgili köşe yazıları kaleme alınmıştır. Hem Osmanlı basınında hem de Cumhuriyet döneminde İran'a dair haberler, iki ülke arasındaki gelişmeleri, siyasi, ekonomik, kültürel çalışmalar ve uluslararası iş birliği faaliyetleri dönemin basınında sıkça yer almıştır. Bu dönemde basında yer alan haber-köşe yazıları ile dönemin siyasi, kültürel yapısını anlamak ve Türkiye'nin İran'a yönelik tutumunu değerlendirmek açısından gazeteler önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Musaddık dönemi, İran tarihinin önemli bir dönemini temsil eder. İran Başbakanı Dr. Muhammed Musaddık liderliğindeki bu dönem, ülkenin iç ve dış politikasını derinlemesine etkileyen olaylara sahne olmuştur. Bu makalede, Musaddık döneminin ana hatlarını ve sonuçlarını ulusal basın özelinde inceledik. Böyle bir çalışmada ulusal basın çok fazla veri sağlamıştır. Türk basınının, Musaddık'ın başbakanlık dönemlerini nasıl temsil ettiği ve yorumladığı, siyasi bilincin oluşmasında önemli bir rol oynadığı açıkça görülmüştür.

Muhammed Musaddık 1940 yıllardan itibaren İran siyasetinde yer alan devlet adamlarından biridir. 1950'li yılların başında İran petrolünün millileştirmesi için yapmış olduğu çalışmalar ile tanınmaktadır. Petrol endüstrisine millileştirilmesi sebebiyle Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık tarafından Ajax Operasyonu ile Başbakanlık görevinden alınmıştır. Akabinde Musaddık bu süreçte tutuklanmıştır.

Çalışma kapsamında 1951-1953 yılları arasında Türkiye basınında Musaddık ile ilgili yapılmış haberler derlenmiştir. Basın toplumu ve siyaset üzerindeki etkisi ve Musaddık ile ilgili haberler ile toplumu bilgilendirme, kamuoyu oluşturma ve hatta politik değişikliklere etkileme gücünü barındırdığı çalışma ile gözlemlenmiştir. Ayrıca, medyanın bu konudaki sorumluluğunu ve etkisini değerlendirmek, daha şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim olması açısından önemlidir.

Sonuç olarak Türk kamuoyunda Musaddık'ın başbakanlık dönemi yakından takip edilmiştir. Genel itibarıyla Musaddık başarılı bulunmuştur. Ailesi ve kendisinin İran siyasetinde önemli bir yer edindiği gazetelerde görülmektedir. İran tarihinde yer edinmesi döneminde yapmış olduğu çalışmalar bölgenin İngiltere etkisinden kısa sürede olsa kurtarılmasını sağlamıştır.

⁷¹ “İran Kararını Tatbik Etti”, *Akşam*, 23 Ekim 1952, s. 1.

⁷² “İran Çok Tehlikeli Bir Yol Tutmuştur”, *Akşam*, 24 Ekim 1952, s.1-2.

⁷³ “Savcı, Musaddık'a Yalvarıyor”, *Vatan*, 11 Nisan 1954, s.1.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2.127.74.20; 30.1.0.0.61.374.10.

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Tanin

Üç Gazete

Vakit

Vatan

Telif ve Tetkik Eserler

ABRAHAMIAN, Ervand, *Modern İran Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

AKYOL, Ender, vd. "İran'da Siyasi Partiler", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.8/S.23, (2020), s.268-284.

KUDUOĞLU, Alptuğ, "İran'da Musaddık Dönemi: 1951-1953", *İran Çalışmaları Dergisi*, C.2/S.2, (2019), s.37-62.

MANGÖR, Halime Zehra, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye- İran İlişkilerinin Kronolojik Olarak İncelenmesi", *Cappadocia Journal of Area Studies*, C.2/S.2 (2020), s.166-187.

PÎRÂ, Suâd - ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi "Musaddık Muhammed", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 31, Ankara 2020, s.228-229.

SİVRİOĞLU, Ulaş Töre, Farzam, Rahimullah, "İran Tarihinde Tartışmalı Bir Sayfa: İran Komünist Partisi (Bolşevik) ve Gilan Sovyeti", *İran Çalışmaları Dergisi*, C.4/S.2, (2020), s.315-350.

TOKER, Metin, "Dünyada Olup Bitenler", *Akis Dergisi* 12, Ankara, 14 Ağustos 1954, s. 43.